

رویکردهای مواجهه با پدیده بازنشستگی و سالمندی؛ از سیاست‌های دولتی تا ظرفیت‌های محلی*

جواد کمالی** / کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه علم و صنعت ایران

**javadkamali_mup@yahoo.com

doi: 10.30496/jrest.2021.273396.1009

چکیده:

یکی از مسائل عمده جمعیتی عموماً در کشورهای جهان مسئله سالخوردگی جمعیت و پیامدهای ناشی از آن است. در حال حاضر کشور ایران نیز مرحله انتقال ساختار سنی جمعیت از جوانی به سالخوردگی را تجربه می‌کند. روند تغییرات جمعیت شناختی و افزایش سالمندی در کشور از یک سو و چالش‌های موجود در نظام بازنشستگی و ارائه خدمات به سالمندان از سوی دیگر، از جمله مسائل مهم در مواجهه با این پدیده است. این پژوهش با روش کیفی و با رویکرد تحلیلی به دنبال بررسی رویکردهای مواجهه با چالش‌های سالمندی و بازنشستگی از طریق بررسی تجربه‌های جهانی است. جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات با بهره‌گیری از شیوه کتابخانه‌ای و اسنادی حاصل شده است. بررسی تجربه کشورهای ژاپن، ایالات متحده، سوئد و بریتانیا نشان می‌دهد در مورد پدیده سالخوردگی جمعیت و پیامدهای آن، دولت‌ها نمی‌توانند به تنهایی و بدون بکارگیری ظرفیت‌های محلی، با مسائل و مشکلات جامعه مقابله کنند. اگرچه نظام‌های حمایتی رسمی برای جلوگیری از فقر سالمندان و ارتقای سلامت آن‌ها ضروری است، مجموعه‌ای از برنامه‌ها نیز وجود دارد که عمدتاً نهاد‌های محلی مانند مدارس، مؤسسه‌های خیریه، شهرداری‌ها یا کارآفرینان انجام می‌دهند. ویژگی غالب این اقدامات، بکارگیری خلاقیت، نوآوری و استفاده از ظرفیت‌های محلی برای کمک به سالمندان و بازنشستگان است.

واژگان کلیدی: بازنشستگی، سالمندی، ظرفیت‌های محلی

Approaches to dealing with retirement and old age; From government policies to local capacities

javad kamali \ Master of Urban Planning, Iran University of Science and Technology

Abstract:

One of the major demographic issues in general in the world is the issue of population aging and its consequences. At present, Iran is also experiencing the stage of transition of the age structure of the population from youth to old age. The trend of demographic changes and increasing aging in the country on the one hand and the challenges in the pension system and the provision of services to the elderly on the other hand, are among the important issues facing this phenomenon. This research seeks to examine the approaches to the challenges of old age and retirement through a qualitative approach and an analytical method by examining global experiences. Data collection and information was obtained using library and documentary methods. A study of the experience of Japan, the United States, Sweden and the United Kingdom shows that the phenomenon of population aging and the consequences of governments can not deal with the problems of society alone and without using local capacities. Although formal support systems are necessary to prevent poverty for the elderly and improve their health, there is a set of programs that are mostly carried out by local institutions such as schools, charities, municipalities or entrepreneurs. The predominant feature of these measures is the use of creativity, innovation and the use of local capacities to help the elderly and retirees.

Keywords: retirement, old age, local capacities

۱- مقدمه

۲۹/۳ درصد خواهد رسید. طبق پیش‌بینی‌ها جمعیت ایران در سال ۱۴۲۸ حدود ۱۷/۶ درصد جمعیت کشور، سالمند خواهند (شیرعلی و شهبازی، ۱۳۹۸: ۱۹۲).

نمودار ۱. روند تغییرات نسبت سالمندی در ایران از سال‌های ۱۳۵۵-۱۴۲۸ در مواجهه با پدیده سالمندی در حال حاضر نظام پرداخت مستمری بازنشستگی در ایران مبتنی بر توزیع اعتبار است و کم شدن نیروی فعال شاغل و رشد سالمندان فشاری را بر صندوق بازنشستگی کشوری وارد خواهد کرد. از سوی دیگر روند روبه رشد جمعیت سالمندان در کشور توجه به مقوله سلامت این گروه سنی را بیش از پیش آشکار می‌کند و نیازمند توسعه بیمه‌های سلامت در کشور خواهد بود (شیرعلی و شهبازی، ۱۳۹۸: ۱۹۲)؛ بنابراین روند تغییرات جمعیت شناختی و افزایش پدیده سالمندی در کشور از یک سو و چالش‌های موجود در نظام بازنشستگی و ارائه خدمات به سالمندان از سوی دیگر، نشان می‌دهد راهبردها و سیاست‌های بازنشستگی در ایران نیازمند تغییر و اصلاحات اساسی است؛ بنابراین این مقاله در تلاش است با بررسی تجربه‌های جهانی و مطالعه مروری سیاست‌های بازنشستگی در برخی کشورهای جهان، پیشنهادهایی برای تقویت ساختار نظام بازنشستگی و ارتقاء وضعیت اجتماعی-اقتصادی بازنشستگان ارائه دهد. بخش اول مقاله در قالب مقدمه به تبیین موضوع و دغدغه پژوهش پرداخت در بخش‌های بعدی به ترتیب پیشینه پژوهش، روش‌شناسی، ادبیات نظری، تجربه‌های جهانی و جمع‌بندی و نتیجه‌گیری بیان خواهد شد.

۲- پیشینه پژوهش

در بخش پیشینه پژوهش به طور اجمالی، برخی از مطالعات در زمینه موضوع پژوهش و نظام بازنشستگی مورد بررسی قرار گرفته‌اند که در ادامه به روش‌ها و نتایج مطالعات مذکور پرداخته شده است؛

براساس گزارش‌های آماری سازمان ملل متحد، در حال حاضر جمعیت افراد دارای سن بالاتر از ۶۰ سال در جهان، بیش از ۹۰۰ میلیون نفر است که معادل حدود ۱۲ درصد از کل جمعیت می‌باشد. پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۵۰ تعداد این سالمندان به ۲٫۱ میلیارد نفر که معادل ۲۱٫۵ درصد از جمعیت کل جهان خواهد بود، افزایش یابد (بلوم و همکاران^۱، ۲۰۱۶: ۲). سالمندی فزاینده جمعیت که با پدیده کاهش نرخ باروری همراه شده است، فشار بر صندوق‌های بازنشستگی را در سراسر جهان بیشتر نموده است. در یک جامعه سالمند ارائه مزایای بازنشستگی به گونه‌ای که دارای سطح کفایت قابل قبولی باشد، به چالشی برای این صندوق‌ها تبدیل شده است با توجه به اینکه هدف اصلی صندوق‌های بازنشستگی تأمین درآمد کافی در دوران سالمندی می‌باشد، چالش مربوط به تغییرات جمعیت شناختی، بازنگری راهبردهای کلان نظام‌های بازنشستگی را در قانون توجه قرار داده است (لانو و همکاران^۲، ۲۰۱۴: ۱۲). بازنشستگی به عنوان پدیده‌ای اقتصادی-اجتماعی، واقعیت مهمی است که لاجرم در زندگی شغلی اکثر نیروی انسانی اتفاق می‌افتد. این پدیده دارای ابعاد و تبعات مختلف فردی، اجتماعی و اقتصادی است که معمولاً (به جز از کار افتادگی و بازنشستگی زودهنگام) با پدیده سالمندی قرین و همراه است. پدیده سالمندی و به تبع آن مقوله بازنشستگی، نه تنها با امنیت شغلی و امنیت از جهت درآمد مرتبط است، بلکه سلامت، شرایط زیست انسانی را چه برای بازنشسته و چه برای دیگران متأثر می‌سازد. رسیدن به دوران بازنشستگی به عنوان بخشی از زندگی انسان در صورتی که با تدابیر اصولی و برنامه‌های متناسب با شرایط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جامعه همراه نباشد زمینه نگرانی و اضطراب را برای بازنشستگان به ارمغان می‌آورد (حاجی حسینی، ۱۳۸۸: ۱۶۴).

ایران دارای ساختار جمعیتی جوان است؛ به طوری که بیش از نیمی از جمعیت آن را طبق سرشماری سال ۱۳۹۵، افراد زیر ۳۰ سال تشکیل می‌دهند. مرور نتایج سرشماری‌ها نشان می‌دهد، درصد جمعیت بالای ۶۵ سال در سال ۱۳۵۵ برابر با ۳٫۵ است (با نسبت سالمندی ۷٫۳) که این رقم در سال ۱۳۹۵ به ۶٫۱ رسیده و نسبت سالمندی در همین سال ۷٫۴ درصد بوده است (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۵) و سال ۱۴۰۸ نسبت سالمندی به ۱۲/۳ درصد و سال ۱۴۲۸ به

۱- Bloom et.al

۲- Lannoo et.al

کریم نژاد و همکاران (۱۳۹۸)، در مطالعه‌ای با عنوان «سالمندی جمعیت و راهبردهای کلان نظام بازنشستگی در ایران و کشورهای منتخب- مطالعه تطبیقی»، با استفاده از روش کتابخانه‌ای- اسنادی، نظام بازنشستگی در کشورهای اندونزی، مالزی، ترکیه، سوئد و کانادا را مطالعه و اقدامات آن‌ها برای مدیریت چالش تغییرات جمعیت شناختی را بررسی و مقایسه کردند. در نهایت مشخص شد که کشورهای توسعه یافته از نظام تطابق خودکار در تعیین میزان حق بیمه و مزایای قابل پرداخت استفاده می‌نمایند. همچنین مطالعات آن‌ها نشان داد کشورهای در حال توسعه افزایش حداقل سن بازنشستگی، توسعه سرمایه‌گذاری صندوق‌های بازنشستگی، افزایش حق بیمه‌ها و ارائه خدمات بازنشستگی در قالب یک نظام حمایت اجتماعی یکپارچه را برنامه‌ریزی و اجرا نموده‌اند. در مطالعه دیگری شیرعلی و شهبازی (۱۳۹۸)، در مقاله «ارائه خدمات رفاهی به سالمندان در کشورهای منتخب و درس‌هایی برای ایران»، کشورهای منتخب سوئد، ایالات متحده، فرانسه، ژاپن، برزیل، ترکیه، چین را در ارائه خدمات رفاهی به سالمندان با تأکید بر بخش رسمی (تأمین اجتماعی) مقایسه کردند تا چالش‌ها و وجوه تمایز و اشتراکات سیاست‌های رفاهی سالمندان در ایران و سایر نظام‌های رفاهی را مشخص کنند. آن‌ها در این مطالعه از روش تطبیقی مبتنی بر مقایسه، برای فهم مشابهت‌ها و تفاوت‌ها استفاده کردند. نتایج آن‌ها نشان داد، کشورهای توسعه یافته بر گذار از مراقبت رسمی مؤسسه محور، به مراقبت رسمی خانواده محور و جامعه محور تأکید دارند و در این راستا اقدامات عملیاتی هم انجام داده‌اند.

پوشش خدمات رفاه اجتماعی نظیر مراقبت بلندمدت، مراقبت از سالمندان در منزل در کشورهای توسعه یافته مورد مطالعه در حد مطلوب است؛ اما در کشورهای در حال توسعه بخش ناچیزی از سالمندان پوشش خدمات رفاهی دارند. پوشش معیشتی (مستمری پایه و مستمری بیمه‌شدگان) در کشورهای توسعه یافته سوئد، ژاپن، فرانسه، ایالات متحده در حد گسترده‌ای ارائه می‌شود. در حالی که در کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته بخشی از سالمندان شهری و بخش ناچیزی از سالمندان روستایی مستمری بازنشستگی می‌گیرند. بوهل و سورنسون^۳ (۲۰۰۷) در مطالعه‌ای تطبیقی، ضمن مقایسه وضعیت سالمندی جمعیت و اصلاحات نظام بازنشستگی دانمارک با کشورهای کانادا، جمهوری چک، آلمان، لهستان و تونس نتیجه گرفتند که برای پیشگیری از بروز بحران در نظام بازنشستگی لازم است که خروج کارکنان از بازار کار به تعویق انداخته شود. به این ترتیب اصطلاحاتی همچون افزایش سن بازنشستگی و اجتناب از اجرای برنامه‌های مربوط به بازنشستگی پیش از موعد را پیشنهاد کردند.

بررسی پیشینه پژوهش (که خلاصه آن در قالب جدول ۱ ارائه شده است) نشان می‌دهد اغلب پژوهش‌ها در این زمینه، بر روی سازوکارهای قانونی و رسمی نظام بازنشستگی تأکید کرده‌اند و به نوآوری‌های اجتماعی و سیاست‌های محلی در مواجهه با پدیده سالمندی و بازنشستگی توجه کافی نداشته‌اند. بنابراین این پژوهش با بررسی تجربه‌های جهانی در این حوزه به دنبال واکاوی سیاست‌ها و اقدامات محلی اجتماعی- فرهنگی در تعدیل مسئله بازنشستگی و سالمندی است.

جدول ۱: خلاصه از پیشینه پژوهش و نتایج آن‌ها

نویسنده	عنوان تحقیق	نتایج
کریم نژاد و همکاران (۱۳۹۸)	سالمندی جمعیت و راهبردهای کلان نظام بازنشستگی در ایران و کشورهای منتخب- مطالعه تطبیقی	کشورهای توسعه یافته از نظام تطابق خودکار در تعیین میزان حق بیمه و مزایای قابل پرداخت استفاده می‌نمایند. همچنین کشورهای در حال توسعه افزایش حداقل سن بازنشستگی، توسعه سرمایه‌گذاری صندوق‌های بازنشستگی، افزایش حق بیمه‌ها و ارائه خدمات بازنشستگی در قالب یک نظام حمایت اجتماعی یکپارچه را برنامه‌ریزی و اجرا نموده‌اند.
شیرعلی و شهبازی (۱۳۹۸)	ارائه خدمات رفاهی به سالمندان در کشورهای منتخب و درس‌هایی برای ایران	کشورهای توسعه یافته بر گذار از مراقبت رسمی مؤسسه محور، به مراقبت رسمی خانواده محور و جامعه محور تأکید دارند. پوشش خدمات رفاه اجتماعی نظیر مراقبت بلندمدت، مراقبت از سالمندان در منزل در کشورهای توسعه یافته در حد مطلوب است؛ اما در کشورهای در حال توسعه بخش ناچیزی از سالمندان پوشش خدمات رفاهی دارند.
بوهل و سورنسون (۲۰۰۷)	Social Security and Labor Market	برای پیشگیری از بروز بحران در نظام بازنشستگی لازم است که خروج کارکنان از بازار کار به تعویق انداخته شود. به این ترتیب اصطلاحاتی همچون افزایش سن بازنشستگی و اجتناب از اجرای برنامه‌های مربوط به بازنشستگی پیش از موعد پیشنهاد می‌شود.

۳- روش‌شناسی پژوهش

تعقیب اهداف پژوهش و پاسخ به سؤال‌های آن بر روش کیفی و ماهیت تفسیری استوار است. به‌منظور تقویت پایه‌های نظری و تدقیق چارچوب مفهومی ابتدا ادبیات نظری پژوهش و تجارب جهانی مورد بحث و مذاقه قرار می‌گیرد. شیوه مطالعه مصداق‌ها برای استخراج رویکردهای اصلی و سیاست‌های نظام بازنشستگی در سایر کشورها است. مطالعه تجارب با استفاده از بررسی مقالات و مطالعات کتابخانه‌ای حاصل خواهد شد. با صورت‌بندی رویکردها و سیاست‌های نظام بازنشستگی در کشورهای مورد مطالعه، آموخته‌های حاصل از آن به عنوان یک راهنما می‌تواند برای تعدیل چالش‌ها و افزایش فرصت‌ها در نظام بازنشستگی ایران با توجه به روند افزایشی جمعیت سالمندان مورد توجه قرار گیرد.

۴- ادبیات نظری

۴-۱- مسئله سالمندی و بازنشستگی در جهان

کشورهایی که به دنبال تحولات بهداشتی و فناوری و تغییرات اجتماعی و فرهنگی، افزایش امید به زندگی و کاهش نرخ باوری را تجربه کرده‌اند، امروزه با پدیده سالمندشدن جمعیت مواجه هستند. با اینکه وضعیت کنونی و سرعت روند سالمندشدن جمعیت در مناطق مختلف جهان متفاوت است؛ اما جمعیت اغلب نقاط دنیا در یک مسیر مشابه به سمت سالخوردگی پیش می‌رود (عمادی و نصر اصفهانی، ۱۳۹۷: ۷۳). کاهش نرخ زادوولد، افزایش امید به زندگی و همچنین زوال الگوهای خانواده گسترده و هسته‌ای سبب شده است سیاست‌گذاران در این کشورها با چالش‌هایی جدی مواجه باشند. کاهش نیروی کار و افزایش تعداد بازنشستگان و در نتیجه خلأ جدی در بازار کار، ضرورت تشویق سالمندان به مشارکت فعال‌تر در جامعه، مسئله نگهداری از سالمندان با توجه به سست شدن بنیان سنتی خانواده و نهایتاً تأمین مالی مستمری بازنشستگان، با توجه به افزایش تعداد آن‌ها، از جمله مواردی است که اغلب کشورهای صنعتی با آن دست و پنجه نرم می‌کنند (دلینگ^۴، ۲۰۰۵: ۴). یکی از مسائل مهمی که سالمندشدن جمعیت را در برابر سیاست‌گذاران کشورها قرار می‌دهد، نحوه تأمین حمایت‌های اجتماعی برای آن‌هاست. از همین رو پس از مباحث نظری به بررسی تجربه‌های جهانی و سیاست‌های نظام بازنشستگی آن‌ها در مواجهه با پدیده سالمند شدن می‌پردازیم.

۴-۲- تغییرانگاره‌های ذهنی نسبت به سالمندان

تصور ذهنی از سالمندان که گروهی همگن با خصوصیات مشابه و اغلب منفی هستند یکی از موانع اصلی پیوند خوردن آن‌ها با جامعه و سالمندشدن فعال است. به همین سبب، مجموعه‌ای از اقدامات فرهنگی در کشورهای مختلف را می‌توان مشاهده کرد که هدف اصلی آن‌ها، تغییر نگرش جامعه به سالمندی و از میان بردن موانع ذهنی مشارکت فعال سالمندان در جامعه است. بدیهی است تغییر در انگاره‌های ذهنی، تنها مربوط به مدیران و سیاست‌گذاران در سطح ملی نمی‌شود و به تحول در نگرش آحاد جامعه نیازمند است؛ به همین دلیل تلاش‌های فراوانی در سطح جهانی به منظور تأثیر بر فرهنگ عمومی جامعه آغاز شده است. استفاده از انواع محصولات هنری همچون فیلم، رمان، عکس در بسیاری از کشورهای صنعتی و در حال توسعه گسترش فراوانی یافته است. مثلاً در آلمان وزارت امور خانواده، وب‌سایتی را با عنوان «تصویر سالمندی، رویکرد جدید، فرصت‌های جدید» راه‌اندازی و فعالیت‌های وزارتخانه را در ارتباط با این راهبرد اطلاع‌رسانی کرد. یک مسابقه عمومی عکاسی در مورد تصویر سالمندی هم از جمله برنامه‌هایی بود که برای تغییر نگرش جامعه به سالمندان برگزار شد^۵ (عمادی و نصر اصفهانی، ۱۳۹۷: ۷۷).

۵- تجربه‌های جهانی در حوزه نوآوری‌های اجتماعی و اقدامات محلی

بکارگیری نوآوری اجتماعی و استفاده از توان‌های مردمی و محلی، از مؤلفه‌های ضروری سیاست‌گذاری اجتماعی در جهان پیچیده امروز است. بدون بکارگیری این ظرفیت‌ها، دولت‌ها نمی‌توانند به تنهایی در حیطه‌های مختلف زندگی اجتماعی با مسائل و مشکلات جامعه مقابله کنند. این مسئله در مورد پدیده سالخوردگی جمعیت و پیامدهای آن نیز صادق است. اگرچه نظام‌های حمایتی و بیمه‌ای ملی برای جلوگیری از فقر سالمندان و ارتقای سلامت آن‌ها ضروری است، مشارکت کامل سالمندان در جامعه مستلزم نقش فعال‌تر نهادها و سازمان‌های محلی است. در نتیجه، افزون بر اقدامات و سیاست‌هایی که در سطح کلان و ملی برای بهبود وضعیت زندگی سالمندان و بازنشستگان انجام می‌شود، مجموعه‌ای از برنامه‌ها نیز وجود دارد که عمدتاً نهادهای محلی مانند مدارس، مؤسسه‌های خیریه،

۴- Doling

۵- برای اطلاعات بیشتر مراجعه کنید به: www.programm-altersbilder.de

شهرداری‌ها یا کارآفرینان انجام می‌دهند. ویژگی غالب این اقدامات، بکارگیری خلاقیت، نوآوری و استفاده از ظرفیت‌های محلی برای کمک به سالمندان و بازنشستگان است (عمادی و نصر اصفهانی، ۱۳۹۷: ۱۱۵). در ادامه این بخش به برخی از چنین تجربه‌هایی که به عنوان یک نوآوری اجتماعی نیز شناخته می‌شوند به طور اجمالی می‌پردازیم؛

۵-۱- آموزش سالمندان و بزرگسالان؛ ژاپن

آموزش سالمندان و بزرگسالان در ژاپن بخشی از طرح فراگیر یادگیری مادام‌العمر محسوب می‌شود که سیاست کلی این کشور در دو دهه اخیر بوده است. بر اساس این رویکرد، ایفای نقش فعال برای هر فرد در عصر فناوری و تحولات شتابان جهانی، مستلزم تداوم دوران آموزشی وی در سرتاسر دوره عمر است. این سیاست کلی که از سال ۲۰۰۶ اجرایی شد، بر این اصل بنیادی تأکید دارد که همه شهروندان، باید این امکان را داشته باشند که دوران آموزش را در سرتاسر حیات خود در همه شرایط و مکان‌ها ادامه دهند

و مهم‌تر اینکه بتوانند از نتیجه این آموزش در بهبود شرایط زندگی خود استفاده کنند. وزارت آموزش، فرهنگ، ورزش و علم و فناوری در ژاپن^۶ این برنامه را اجرا می‌کند و گروهی از نهادهای محلی نیز در اجرای این طرح به آن کمک می‌کنند. در چارچوب برنامه‌های اجرا شده در این طرح، بسیاری از دانشگاه‌ها، دوره‌های آموزشی برای گروه‌های مختلف از جمله افراد سالمند که به سن بازنشستگی نزدیک می‌شوند، برگزار می‌کنند. این دوره‌ها، معمولاً در مکان‌های عمومی و محلی ارائه می‌شوند و همه افراد می‌توانند در آن‌ها شرکت کنند. هدف این برنامه‌ها، هم آموزش‌های شخصی و هم آموزش‌های شغلی برای آغاز دوره‌ای جدید در زندگی است. نکته مهم در برگزاری این جلسات و دوره‌های آموزشی این است که بر اساس ارزیابی‌های انجام شده گروه‌های سنی بالای ۶۰ سال، تقویت ارتباط‌های شخصی با دیگران، یافتن دوستان جدید و داشتن زندگی بامعنا در دوران پیری، از جمله مواردی است که افراد به عنوان انگیزه خود برای شرکت در این دوره‌ها اعلام کرده‌اند (مکس، ۲۰۰۹).

تصویر ۱. آموزش گوشی هوشمند به سالمندان در چین سال ۲۰۲۰ (https://news.cgtn.com/news)

تصویر ۲. آموزش مادام العمر سالمندان (<https://www.blueridge.edu>)

۵- ۲- زندگی آن طور که خودم دوست دارم؛ بریتانیا و سوئد

«زندگی آن طور که خودم دوست دارم» پروژه‌ای ارزان قیمت آموزشی و مشاوره‌ای برای توانمندسازی شهروندان است که در سوئد (با نام شور زندگی) و بریتانیا اجرا می‌شود. این طرح، ابتدا در سوئد اجرا شد و به سبب موفقیت آن در بریتانیا هم مورد توجه قرار گرفت. این پروژه برای سالمندان این امکان را فراهم می‌کند تا تغییراتی مثبت در زندگی خود ایجاد کنند. اساس این طرح این است که ابتدا ببیند فرد دوست دارد چگونه زندگی کند و سپس با در نظر گرفتن شرایط فعلی زندگی و نارضایتی‌های فرد، راه‌هایی برای پر کردن این شکاف میان وضع موجود و وضع مطلوب پیدا کند. شیوه انجام این کار به این طریق است که در جلسه اول از فرد در مورد علایق، انتظارات و ناکامی‌هایش سؤال شده و از آن‌ها خواسته می‌شود تا جلسه بعدی به این فکر کنند که چه قدم کوچکی می‌توانند برای کاهش شکاف میان «آن چه هست» و «آن چه دوست دارند باشد» بردارند. با این شیوه، این طرح توانمند شدن شهروندان را امکان‌پذیر می‌کند و آن‌ها می‌توانند مسئولیت تغییر را خود بر عهده بگیرند و اقدامات لازم برای بهبود وضعیت زندگی‌شان را شناسایی کنند. در این میان، ابزاری که به واسطه آن افراد این گام‌های کوچک را برای تغییر بر می‌دارند، PDSA^۷ خوانده می‌شود. برای این کار در یک حلقه کوچک چند نفره

از طریق روابط چهره به چهره، یک مربی آموزش دیده داوطلب با شرکت‌کنندگان در مورد شیوه‌های بهبود وضعیت بحث می‌کند. اگرچه طراحی و نظارت این برنامه بر عهده افراد متخصص و آموزش دیده است، اما خود افراد سالمند هدایت‌کننده جلسات هستند. در الگوی سوئدی این طرح چارچوب توانمندسازی بر اساس چهار محور اصلی زیر شکل می‌گیرد: ۱. امنیت در خانه، ۲. شبکه‌های اجتماعی، ۳. غذا و نوشیدنی، ۴. تحرک (عمادی و نصر اصفهانی، ۱۳۹۷: ۷۳). در راستای خدمات اجتماعی سالمندان همچنین پارلمان سوئد اهداف کلی زیر را به عنوان زیربنای سیاست‌های سالمندان در نظر گرفته است:

- سالمندان باید قادر باشند، در هر سنی حضور فعال خود در جامعه را احساس کنند و در تصمیم‌گیری‌هایی که زندگی روزمره آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، حق اظهار نظر و تأثیرگذاری داشته باشند.
- امنیت آن‌ها در کنار حفظ استقلال کاملاً تأمین شود
- با در نظر گرفتن احترام کامل این اشخاص، خدمات اجتماعی و بهداشتی مناسب برای آن‌ها فراهم شود.
- دولت سوئد وظیفه دارد امکانات دسترسی آسان به جامعه، منزل مناسب، خدمات حمل و نقل مناسب و همچنین خدمات کمک در منزل را به صورت کامل برای سالمندان فراهم نماید (سام آرام و امین آقایی، ۱۳۸۵: ۹۱).

۵-۳ - خبرنگاران سالمند؛ ایالات متحده

خبرنگاران سالمند یک وبسایت خبری^۸ است که تمامی افراد فعال در آن سالمند هستند. کمپانی سیگنال هیل^۹، این برنامه را با هدف شنیده شدن صدای سالمندان و مطرح شدن وقایع از منظر این گروه ایجاد کرده است. در برنامه‌های این وبسایت، مسائل مرتبط با سالمندان بیشتر از سایر منابع خبری برجسته می‌شود و گزارشگران سالمند، از اقصی نقاط جهان برای دیگران اطلاع‌رسانی می‌کنند. نکته مهم در این وبسایت این است که هدف گردانندگان، فراهم کردن رسانه‌ای است که برای همه سنین مفید بوده و بیش

از آنکه به شکاف و تضاد توجه کند به دنبال روشننگری امور از منظر عقل و خرد باشد. این وبسایت همواره تلاش می‌کند تا مشارکت افراد سالمند را برای به اشتراک گذاشتن تجربیات زندگی خود جلب کند و از این طریق به بهبود وضعیت زندگی این جمعیت کمک کند (عمادی و نصر اصفهانی، ۱۳۹۷: ۷۳).

با بررسی و بازخوانی تجربه‌های جهانی، برخی آموزه‌ها را جهت بهره‌گیری در کشور ایران استخراج می‌کنیم که می‌تواند در مدیریت پدیده بازنشستگی و سالمندی مورد توجه قرار گیرد؛

جدول ۲: آموزه‌هایی از تجربه‌های جهانی

آموزه‌ها	تجربه
<ul style="list-style-type: none"> آموزش مادام‌العمر سالمندان و بزرگسالان (آموزش شخصی و شغلی) و بهره‌گیری از نتایج آموزش در بهبود شرایط زندگی در نظر گرفتن نقش فعال برای هر فرد در عصر فناوری و تحولات شتابان جهانی استفاده از ظرفیت نهادهای محلی در مدیریت سالمندان برگزاری رویدادهای سالمندان در مکان‌های عمومی و امکان شرکت برای همه افراد 	ژاپن
<ul style="list-style-type: none"> بهره‌گیری از پروژه‌های ارزان قیمت آموزشی و مشاوره‌ای برای توانمندسازی شهروندان بهبود وضعیت زندگی افراد با کاهش شکاف میان «آن چه هست» و «آن چه دوست دارند باشد» توسط خود افراد (بالا بردن مسئولیت‌پذیری) 	بریتانیا و سوئد
<ul style="list-style-type: none"> مشارکت افراد سالمند در امور اجتماعی برای به اشتراک گذاشتن تجربیات زندگی کاهش جداسازی سالمندان از سایر افراد جامعه با نقش فعال آن‌ها در امور مختلف 	ایالات متحده

۶- جمع بندی و نتیجه‌گیری

در این مقاله تجربه‌های جهانی مواجه شدن با پدیده سالمندی و بازنشستگی را به طور اجمالی مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به روند افزایش این پدیده در کشور ایران، بهره‌گیری از آموخته‌های تجربه‌های جهانی برای بکارگیری در بستر فرهنگی و اجتماعی کشور می‌تواند امری راهگشا و فعال در نظام بازنشستگی کشور باشد که تشریح مساعی همه نهادهای رسمی و نهادهای داوطلب و NGO ها را طلب می‌کند. در همین راستا برخی مهم‌ترین آموخته‌های تجارب جهانی که می‌تواند در قالب بومی‌سازی در کشور مورد توجه قرار گیرند در زیر آمده است؛

- تغییر انگاره‌های ذهنی نسبت به سالمندان؛ جلوگیری از عدم تبعیض و فرهنگ سازی در نحوه نگرش به سالمندان

با بهره‌گیری از برنامه‌ها و سیاست‌های فرهنگی و اجتماعی، تغییر نگرش جامعه به سالمندی و از میان بردن موانع ذهنی مشارکت سالمندان در امور جامعه.

- آموزش سالمندان؛ آموزش شخصی و شغلی سالمندان برای ایفای نقش فعال برای هر فرد در عصر فناوری و تحولات شتابان جهانی.
- توانمندسازی سالمندان؛ توانمندسازی جهت ایجاد تغییراتی مثبت در زندگی و پرکردن شکاف میان وضع موجود و وضع مطلوب‌شان و کاهش نارضایتی آن‌ها
- مشارکت فعال افراد سالمند در امور جامعه؛ به اشتراک گذاشتن تجربیات زندگی سالمندان و بهبود وضعیت زندگی این جمعیت با مشارکت فعال آن‌ها در گروه‌های شغلی مختلف

۸- www.seniorcorrespondent.com

۹- The Signal Hill Company, LLC

منابع

۱. حاجی حسینی، بهاره (۱۳۸۸)، مطالعه تطبیقی مسائل اجتماعی و رفاهی بازنشستگان نیروی انتظامی، فصلنامه علمی- پژوهشی انتظام اجتماعی، سال اول، شماره اول.
۲. سام آرام، عزت الله و امین آقایی، مهرناز (۱۳۸۵)، سیاست‌های اجتماعی برای سالمندان در ژاپن و سوئد و الگوی مناسب برای سالمندان ایران، مجله سالمندی ایران، سال اول، شماره دوم، زمستان ۱۳۸۵.
۳. شیرعلی، ابراهیم و شهبازی، مهدی (۱۳۹۸)، ارائه خدمات رفاهی به سالمندان در کشورهای منتخب و درس‌هایی برای ایران، فصلنامه تأمین اجتماعی، سال چهاردهم، شماره چهارم، پاییز ۱۳۹۸.
۴. عمادی، محمد حسین و نصر اصفهانی، آرش (۱۳۹۷)، بازناندیشی در راهبردهای نظام بازنشستگی، انتشارات روزنه، به سفارش مؤسسه راهبردهای بازنشستگی صبا، چاپ اول، ۱۳۹۷.
۵. کریم‌نژاد، شهرام؛ نجف بیگی، رضا؛ دانش فرد، کرم‌اله و عالم تبریز، اکبر (۱۳۹۸)، سالمندی جمعیت و راهبردهای کلان نظام بازنشستگی در ایران و کشورهای منتخب- مطالعه تطبیقی، فصلنامه علمی- پژوهشی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، سال سیزدهم، شماره سوم، پیاپی (۴۶)، پاییز ۱۳۹۸.
۶. نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۵
7. Bloom, E. D., Mitgang, E., Osher, B. (2016). Demography of Global Aging. IZA Discussion Paper No. 10164.
8. Lannoo, K., Barslund, M., Chmelar, A., Werder, M. (2014). Pension Schemes. Brussels, European Parliament, Policy Department.
9. Buhl, O., Sorensen, B. (2007). Social Security and Labor Market: A Mismatch? Presented in the 5th International Research Conference on Social Security. ISSA Research Programme. Warsaw (on line). Available at: <http://www.researchgate.net/publication/237283086>.
10. Doling, J. (2005) Editorial Introduction In Ageing matters: European policy lessons from the East by John Doling, Catherine Jones Finer, Tony Maltby, Eds. Ashgate.
11. MEXT (2009) National Report on the Development and State of the Art of Adult Learning and Education, UNESCO 6th International Conference on Adult Education, 2009, Brazil
12. <https://news.cgtn.com/news/2020-11-26/China-rolls-out-national-plan-to-help-elderly-in-a-digital-world-VJnV5OyAHm/index.html>
13. <https://www.blueridge.edu/community/blueridge-center-for-lifelong-learning/>
14. <https://www.gettyimages.dk/detail/news-photo/lam-wai-chung-lau-siu-king-and-and-ho-yuk-ling-elderly-news-photo/1095723582>